

Tillgängliga medier i skolan

För dig som är lärare, skolbibliotekarie eller skolledare

Introduktion

Myndigheten för tillgängliga medier, MTM, har i uppdrag att se till att alla, oberoende läsnedsättning, kan få tillgång till litteratur och dagstidningar på det sätt som passar dem bäst. MTM:s verksamhet regleras bland annat av en statlig förordning, regleringsbrev och upphovsrättslagen.

MTM arbetar för att alla som jobbar inom skolan och möter elever som på olika sätt skulle bli hjälpta av tillgängliga medier, ska ha god kunskap om det som MTM och andra leverantörer erbjuder.

Med tillgängliga medier menar vi texter som är anpassade på olika sätt. Texterna kan vara anpassade för att läsas med öronen eller med fingrarna eller så kan språket vara anpassat, eller både och.

Vilka elever kan ha nytta av tillgängliga medier?

Alla elever som har behov av anpassade texter tillhör målgruppen för tillgängliga medier. Några exempel på grupper som kan behöva tillgängliga medier är:

- elever med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi
- elever med synnedsättning
- elever med rörelsehinder
- elever med intellektuell funktionsnedsättning
- elever med kognitiva funktionsnedsättningar, till exempel autism och adhd
- elever med tillfällig läsnedsättning på grund av sjukdom eller skada
- elever med annat modersmål än svenska
- elever som av olika orsaker missat mycket av undervisningen
- elever som är ointresserade av läsning

Även andra grupper kan ha behov av tillgängliga medier. Det är viktigt att se till den enskilda elevens behov, snarare än till diagnos.

Lättlästa böcker har ett enkelt och konkret språk och ett tydligt innehåll.

Vad kan man uppnå med tillgängliga medier?

Läsa med öronen för att nå skriftspråket

Genom talböcker kan elever som har en läsnedsättning ändå ta del av det skrivna ordet. Att läsa och förstå texter är viktigt, det ger delaktighet och inkludering – i skolan och i samhället. Läsning är utvecklande och ger nya perspektiv, samtidigt som den ökar läsarens förståelse för sig själv och andra människors villkor. Genom läsning får eleven ett ökat ordförråd och en förståelse för hur en text är uppbyggd. För en elev som har en läsnedsättning kan en talbok vara ett värdefullt verktyg för att nå målen i skolan.

Lättläst för att väcka läslusten

Hos en elev som är ointresserad av läsning och dessutom en ovan läsare kan, förutom en bristande läsförmåga, också ett stort motstånd mot texter finnas. Då kan det behövas böcker som är lättlästa och griper tag i läsaren. Det kan handla om en spännande bok med ett innehåll för en 15-åring och ett språk som passar en 10-åringens läsförmåga. Vuxna elever som håller på att lära sig svenska vill inte läsa barnböcker utan efterfrågar spännande och intressanta berättelser med ett enkelt språk. För dessa grupper fungerar lättlästa böcker utmärkt.

Med lättlästa versioner av klassikerna blir klassikerläsningen i skolan tillgänglig för fler elever.

Punktskrift bygger på en punktskriftscell med sex upphöjda punkter som kombineras i en stor mängd varianter för att bilda olika tecken.

Detalj ur den taktila bilderboken *Guldlock och de 3 björnarna*.

Punktskrift och taktila bilderböcker

Punktskrift är en taktil skrift som man läser med fingertopparna. MTM gör böcker i punktskrift för vuxna, barn och ungdom, i varierande utformning och för olika behov.

Taktila bilderböcker framställs för barn med synnedsättning men kan också fungera som ett stöd vid läsning för barn med koncentrations-svårigheter. Oftast bygger den taktila boken på en tryckt förlaga. Hela texten finns med i vanlig tryckt skrift och i punktskrift. Formgivare och experter på MTM har gjort ett noggrant urval av illustrationer som lyfter fram och förtydligar bokens innehåll. Enkla former är viktigt och bilderna tillverkas av material med olika struktur, som tyg, papper och kartong.

Tillgängliga medier är en rättighet

Skollagen (2010:800)

I 2 kap. 36 § skollagen, som började tillämpas 1 juli 2011, står det att eleverna ska ha tillgång till skolbibliotek inte bara i grund- och gymnasieskola utan även i grundsärskolan, specialskolan, sameskolan och gymnasiesärskolan. Kravet på skolbibliotek gäller även fristående skolor. Skolbiblioteket har en central funktion när det gäller att medverka till att eleverna får tillgång till talböcker, lättlästa böcker och nyheter. Det är skolbibliotekets personal som registrerar elever så att de får möjlighet att ladda ner talböcker.

Bibliotekslagen (2013:801)

Skolbiblioteken regleras i skollagen men omnämns även i bibliotekslagen. Den hänvisar i 10 § till skollagens bestämmelser om skolbibliotek eftersom skolbiblioteken är en del av det allmänna biblioteksväsendet.

Prioriterade grupper

4 § Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska ägna särskild uppmärksamhet åt personer med funktionsnedsättning, bland annat genom att utifrån deras olika behov och förutsättningar erbjuda litteratur och tekniska hjälpmedel för att kunna ta del av information.

5 § Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska ägna särskild uppmärksamhet åt de nationella minoriteterna och personer som har annat modersmål än svenska, bland annat genom att erbjuda litteratur på:

- de nationella minoritetsspråken
- andra språk än de nationella minoritetsspråken och svenska
- lättläst svenska

”

Att bygga upp verksamheten och hitta arbetsgången, den röda tråden, har tagit tid och det måste det få göra”.

Skolbibliotekspersonal

Läroplanen

I Lgr 11, avsnitt 2.2 Kunskaper står följande under de övergripande riktlinjer som ska gälla för skolan:

”

Eleven behöver hitta sitt eget sätt att komma igång och använda appen Legimus och de behöver använda den hemma också”.

Specialpedagog

”Alla som arbetar i skolan ska uppmärksamma och stödja elever i behov av särskilt stöd, och samverka för att göra skolan till en god miljö för utveckling och lärande”.

Det står vidare att läraren ska ”stimulera, handleda och ge särskilt stöd till elever som har svårigheter”

I läroplanen står också att biblioteket är en del av skolans arbetsmiljö som ska hjälpa eleverna att själva kunna söka och utveckla kunskaper.

FN:s konvention om barnets rättigheter

Denna konvention kallas i dagligt tal för Barnkonventionen och innehåller bestämmelser om mänskliga rättigheter för barn.

Fyra grundprinciper genomsyrar hela Barnkonventionen:

1. Alla barn har samma rättigheter. Ingen får diskrimineras
2. Barnets bästa ska beaktas vid alla beslut som gäller barn
3. Alla barn har rätt till liv och utveckling
4. Alla barn har rätt att uttrycka sin mening och få den respekterad

Ett urval av Barnkonventionens paragrafer att luta sig mot i sitt arbete med tillgängliga medier i skolan är:

§2 Alla barn är lika mycket värda och har samma rättigheter. Ingen får diskrimineras

§3 Barnets bästa ska alltid komma i främsta rummet vid alla beslut som rör barn

§12 Alla barn har rätt att uttrycka sin mening i frågor som rör barn

§17 Alla barn har rätt till litteratur och information

§23 Alla barn med funktionsnedsättning har rätt till anständigt liv

§28 Alla barn har rätt till utbildning och grundskolan ska vara avgiftsfri

Vi borde väl få samma möjligheter som de andra. Om man får hjälp ska man väl ta den”.

Elev i 9:an

Tillgängliga medier

Talböcker

En talbok är en inläsning av en tryckt bok. En del talböcker innehåller både tal, text och bilder. Text och inläsning är synkroniserade, och i läsprogram eller app kan läsaren följa med i texten på skärmen.

Alla som har en läsnedsättning kan låna talböcker.

Lättläst litteratur

En lättläst bok är anpassad språkligt och innehållsmässigt. Den använder enklare ord och förutsätter inte att läsaren är bekant med området eller genren. Lättlästa böcker kan indelas i lätt, lättare och lättast. De lättaste böckerna innehåller lite text och många bilder.

Många lättlästa böcker är skrivna direkt på lättläst svenska, men det finns också många återberättelser av kända svenska och utländska böcker.

E-textböcker

En e-textbok innehåller digitalt lagrad text som man läser i en dator och är i första hand avsedda för personer med synnedsättning. Man behöver läsprogrammet Textview, som finns att ladda ner från Legimus. Läsaren behöver också andra anpassningar som talsyntes, skärmförstoring eller punktskriftsskärm.

Punktskriftsböcker

En punktskriftsbok är en bok som är tryckt i punktskrift och läses med fingertopparna.

Teckenspråkig litteratur

Det svenska teckenspråket är ett rörligt och visuellt språk och saknar tryckt form. När tryckta böcker överförs till teckenspråk blir det i form

av film som läses i dvd-format. Teckenspråket är inte ett internationellt språk utan skiljer sig åt mellan olika länder.

Taltidningar

De flesta nyhetstidningar finns också som taltidningar. En taltidning innehåller hela den tryckta tidningen och är inläst med syntetiskt tal. Taltidningar levereras över nätet och kommer fram samtidigt som den tryckta tidningen. Alla som har en läsnedsättning kan prenumerera på taltidningar. Det är tidningarna själva som bestämmer hur mycket det ska kosta att prenumerera på taltidningen.

Läromedel och kurslitteratur

För elever i grundskola och gymnasium med läsnedsättning finns anpassade läromedel. Studenter vid universitet och högskola kan få kurslitteratur anpassad.

Lättlästa nyhetstidningar

Att kunna få veta vad som händer i Sverige och världen är en förutsättning för att vara delaktig i det demokratiska samtalet. Därför finns det lättlästa nyhetstidningar.

Tidningarna anpassar sina nyheter både språkligt och hur nyheterna presenteras. De förutsätter inte att läsarna har förkunskaper om olika ämnen utan förklarar vad som har hänt och varför.

Det här erbjuder MTM

- mer än 100 000 talböcker via Legimus, både skönlitteratur och faktaböcker för barn, ungdomar och vuxna
- lättlästa böcker genom LL-förlaget
- cirka 4 000 titlar som e-text, de flesta är högskolelitteratur.
- omkring 16 000 punktskriftsböcker i olika format
- obligatorisk kurslitteratur för studenter på universitet och högskola
- den lättlästa nyhetstidningen 8 Sidor

Legimus

Legimus är namnet på MTM:s digitala bibliotek med talböcker, punktskriftsböcker och e-textböcker. Legimus är också namnet på MTM:s app som är anpassad för att ladda ner och läsa talböcker och taltidningar. Appen Legimus finns för både Android och iOS.

Läs mer på legimus.se

Legimus är namnet på MTM:s digitala bibliotek.

Läromedel och kurslitteratur

MTM har inte i uppdrag att producera läromedel för grundskola och gymnasium. Skolan kan köpa in inlästa läromedel från kommersiella företag eller från Specialpedagogiska skolmyndigheten, SPSM. Vissa av SPSM:s läromedel finns att låna i Legimus.

Kurslitteratur på högskola

Studenter som har en läsnedsättning och studerar vid högskola och universitet får obligatorisk kurslitteratur anpassad av MTM. Det är högskolans bibliotek som beställer kurslitteraturen från MTM.

Vi använder tillgängliga medier – goda exempel

Samarbete och tid ger framgång på Västbergaskolan

På Västbergaskolan i Hägersten är det en självklarhet att elever som har svårt att läsa tryckt text får läsa talböcker och inlästa läromedel. Engagemang, tid och ett fint samarbete på skolan har resulterat i goda rutiner som kommer eleverna till del.

Eleverna menar att talböckerna har gjort stor skillnad för dem. De tycker att de blivit bättre på att läsa och säger att de aldrig skulle ha läst om de inte hade haft talböcker. Det skulle ha tagit alldeles för lång tid att ta sig igenom en bok.

För elever som kommer igång med läsningen av talböcker och som får stöd hemifrån underlättas kunskapsinhämtningen betydligt och de klarar sina studier bättre än de annars skulle ha gjort, säger en av skolans specialpedagoger.

”På vår skola har vi satsat mycket på läsning”

På Snösätraskolan i Rågsved finns det ett talboksteam. Genom samarbete tas olika kompetenser tillvara och man skapar goda, hållbara rutiner.

Bibliotekspersonalen ger boktips, laddar ner och lånar ut talböcker och registrerar elever för Egen nedladdning. Specialpedagogen följer upp så att läsningen fungerar och kan visa eleven olika sätt att läsa talboken. Specialpedagogen håller kontinuerligt kontakt med bibliotekarien och berättar om vilka elever som har rätt till talböcker och på vilken nivå eleven ligger.

Läraren möter eleven i klassrummet och har en viktig roll när det handlar om att skapa ett klimat där det är ok att lära och läsa på olika sätt. Det är också klassläraren som har kontakt med föräldrarna och som kan föreslå talböcker och Egen nedladdning.

IT-personalen är duktig på teknik, kan ge support kring spelare, läsprogram och appar.

”

Man måste koncentrera sig jättemycket, annars börjar man tänka på något annat. Om det händer något i klassrummet och man springer dit, då fortsätter ju boken”.

Elev i 6:an (om talböcker)

Skolledningen sätter frågan på agendan, stakar ut riktningen och fördelar resurser.

Det finns en film som visar hur Snösätraskolan arbetar, den hittar du på mtm.se/film.

”Våra elever vill ha lättförståeliga texter”

Polhemsskolan i Gävle blev bästa lättlästa bibliotek 2013 och där har skolbiblioteket ett kontinuerligt samarbete med lärarna på skolan och ambitionen finns att hela tiden utveckla läsningen hos varje elev. Biblioteket ser till elevernas olika behov, såväl elever som går på de nationella programmen med någon form av läshinder, som elever som går på Individuella programmets språkintröduktion och elever som är inskrivna i sarskolan. Grupperna är mycket olika men Polhemsskolan lyckas tillgodosed dem alla.

– Vi kommer att fortsätta att utveckla biblioteket kring de lättlästa böckerna och att anpassa vårt utbud efter elevernas behov. Det finns en stor efterfrågan bland våra elever på lättförståeliga texter, säger Sara Gagge, bibliotekarie på Polhemsskolan.

”Läsning och språkutveckling knyter samman alla ämnen”

Så säger Jenny Edvardsson som undervisar i svenska och historia på Wendesgymnasiet i Kristianstad.

– Som lärare har man ett stort uppdrag, alldeles speciellt som sven-sklärare. Jag möter många elever som inte tycker om böcker. De har blivit tvingade att läsa saker som de inte är intresserade av, eller inte riktigt har förstått vitsen med. Där har jag en mycket viktig uppgift, att försöka möta eleverna där de är. Att försöka hitta texter som kan gripa tag i dem. Det är drivkraften, att hitta de texterna för att få eleverna att vilja, att få eleverna att våga. Det är inte eleverna med högst betyg som söker hit. Många har svårigheter av olika slag. Jag hävdar att det är min skyldighet att se till att de får möjlighet att ta del av samma utbud som alla andra.

Jenny Edvardsson tilldelades MTM:s Amypris 2015 för sitt engagemang och användning av tillgängliga medier i undervisningen.

Skolbiblioteket är en tydlig del av den pedagogiska verksamheten

All vuxenutbildning i Trollhättan är samlad hos Lärcentrum. Här går 1000 studerande på heltid, deltid och kvällstid och ungefär hälften av dem läser på SFI.

Lärcentrums bibliotek är tydligt en del av den pedagogiska verksamheten. Ledningen är mycket positiv till biblioteket och har gett det en central placering i huset. Biblioteket ligger direkt vid ingången till Lärcentrum och de studerande passerar varje dag på väg till sina lektioner. Lättläst har en egen avdelning i biblioteket, den första man kommer till när man stiger in genom entrén. Det gör det lätt för dem med lässvårigheter eller som håller på att lära sig svenska att hitta rätt i biblioteket.

– Detta är deras plats, de vet precis vart de ska gå när de kommer hit, säger Anna Eriksson.

”Jag försöker att läsa högt”

– Jag försöker att läsa högt mycket i historieundervisningen också. Jag försöker fånga upplevelsen, eller hur det kunde se ut, genom att läsa från skönlitterära böcker. Det gillar de. Jag har läst högt ur LL-förlagets bok Blod och lera av Bengt Fredrikson när vi har läst om första världskriget. Då var det någon som sa att ”Jag har alltid tyckt att historia var så svårt, men när du läser högt då förstår jag allting”, säger Jenny Edvardsson, lärare på Wendesgymnasiet i Kristianstad.

Vilka grupper får tillgång till vad?

Talbok

Personer som har en läsnedsättning har möjlighet att läsa talböcker. Inläsningen sker med stöd av §17 i Upphovsrättslagen. Det räknas inte som en läsnedsättning att ha svenska som andraspråk.

Ljudbok

Ljudböcker är inlästa böcker som görs av olika bokförlag. Alla kan köpa dem i bokhandeln eller låna dem på bibliotek.

Punktskriftsböcker

Punktskriftsläsare kan låna punktskriftsböcker via MTM eller från sitt närmaste bibliotek.

Lättläst

Lättlästa böcker ges ut av olika bokförlag. Det finns även lättlästa nyhetstidningar. Alla kan köpa eller låna lättlästa böcker och prenumerera på lättlästa tidningar.

E-bok

E-böcker är digitala böcker som man laddar ner och läser i dator, läsplatta eller mobil. E-böcker görs av olika bokförlag. Alla kan köpa dem i bokhandeln eller låna dem på bibliotek.

”

Mina elever får nyheter de kan förstå, tidningen försöker välja nyheter som är intressanta och berör. Eleverna sitter inte bara i sin lilla bubbla utan blir medvetna om omvärlden”.

Lärare om 8 Sidor

Här finns mer information

Specialpedagogiska skolmyndigheten, SPSM

SPSM är en statlig myndighet som arbetar för att barn, unga och vuxna oavsett funktionsförmåga, ska få förutsättningar att nå målen för sin utbildning.

SPSM producerar läromedel inom områden där den kommersiella marknaden inte täcker behoven. Man gör dessutom anpassningar av förlagsutgivna läromedel och stimulerar utvecklingen och utbudet av specialpedagogiska läromedel genom ekonomiska bidrag och konsultativt stöd till förlag. SPSM informerar också om befintliga specialpedagogiska läromedel och material för elever i olika skolformer.

Vissa av SPSM:s böcker finns att låna i Legimus.

- spsm.se
- spsm.se/hittalaromedel

Inlästa läromedel

Inläsningstjänst producerar inlästa läromedel för grundskola och gymnasium. Vissa läromedel kan fås inlästa direkt från läromedelsförlagen.

- inlasningstjanst.se

LL-förlaget och andra lättlästa förlag

Lättlästa böcker publiceras av flera olika fristående förlag. LL-förlaget är en del av MTM och är Sveriges äldsta förlag som ger ut lättlästa böcker. Andra förlag är till exempel Hegas, Nypon, Vilja och Argasso:

- ll-forlaget.se
- hegas.se
- nyponforlag.se

- viljaforlag.se
- argasso.se

8 Sidor och andra lättlästa nyhetstidningar

Det finns inte så många lättlästa nyhetstidningar. MTM ansvarar för att ge ut 8 Sidor, som har funnits sedan 1984. En annan nyhetstidning som är skriven på lättare svenska är Sesam.

- 8sidor.se
- sesam.se

Lärarrummet

På MTM:s webbplats finns mer information om tillgängliga media i skolan. Det finns lektioner till lättlästa böcker, reportage från skolor och intervjuer med lärare. Du kan se vilka studiedagar och andra informations- och utbildningstillfällen vi erbjuder.

- mtm.se/skola

Tillgängliga medier i skolan

De elever som har behov av anpassade texter tillhör målgruppen för tillgängliga medier. Den här broschyren vänder sig till alla som arbetar i skolan och beskriver i första hand vad MTM erbjuder.

Myndigheten för tillgängliga medier, MTM, är ett nationellt kunskapscentrum för tillgängliga medier. Vi arbetar för att alla ska ha tillgång till litteratur och samhällsinformation utifrån vars och ens förutsättningar, oavsett läsförmåga eller funktionsnedsättning.

